

درس باغ ایران و تاریخ آن

۴- باغ ایرانی در ادبیات و شاهنامه

دانشکده معماری و شهرسازی
دانشگاه شهید بهشتی

لادن اعتضادی

۱۴۰۱

نمونه تحقیق در متون ادبی

شناخت باغ‌ایرانی بر پایه منابع ادبی تفسیر اشعار و امثال و حکم

آن که هلاک من، خواهد و من سلامتش
هر چه کند ز شاهی کس نکند ملامتش

میوه نمی‌دهد به کس باغ تفرج است و بس
جز به نظر نمی‌رسد سیب درخت قامتش

ادبیات فارسی

شعر، نثر، مثل و مثل‌ها، اساطیر و افسانه‌ها
دسته‌ای مهم از منابع تحقیق در باغ ایرانی

در رجوع به این منابع باید لایه‌های مختلف از توصیف،
تشریح، تفسیر و تأویل را انجام دهیم و وجوه کنایی،
تمثیلی، تشبیهی و تأویلی (عرفانی یا اسطوره شناختی) مد نظر
باشند.

اشعار و ضرب المثل ها

• باغبان را وقت میوه گوشها کر می شود.

• باغ، بلبل را قفس باشد چو بندد بار گل (کاتبی ترشیزی)

• باغ دیدن غذای روح بود . بند و غل توبه نصوح بود (نثایی)

• دلم باغ باغ باز شد .

• در باغ سبز نشان دادن .

ضرب المثل: درِ باغ سبز نشان دادن

مثالهایی از اشعار و قابلیت تفسیرشان

- چوزین بگذری شهر بینی فراخ از ایوان و کاخ و زپالیز و باغ
- صوفیی در باغ از بهر گشاد (باغها و میوه ها اندر دل است) صوفیانه روی بر زانو نهاد (عکس لطف آن، برین آب و گل است)
- خیز تا سوی باغ بشتابیم کز می و میوه اندر اوسور است
- باغ بوقلمون لباس و شاخ بوقلمون نمای / آب مروارید گون و ابر مروارید بار
- تو این خرمی به دشت و به باغ / ز سعی میغ میدان و ز یمین شاه بیاب
- طراوتگر مجلس او طعنه زند باغ ارم را

اشعار و نقوش

دار باغ و دم مرغان بدهد آب حیات
آن زمانی که در آیم به بستان من و تو

خنک آن دم که نشینیم در ایوان من و تو
به دونقش وبه دوصورت به یکی جان من و تو

باغ در شاهنامه

بررسی قدمت اسطوره‌های باغ ایرانی

www.tarikhonemari.ir

در شاهنامه علاوه بر شرح ویژگیهای حسی و عینی باغ ایرانی و توصیف وجه کالبدی آن، انواعی از رجوع کنایی، تشبیهی و تمثیلی به باغ را داریم.

شاهنامه در لایه تمثیل، باغ را در وجه یک آرمان(ایده آل) ایرانی مطرح می کند.

«آرمانی برخاسته از عالم خیال ایرانی.»
که قابلیت تفسیر در لایه های معنایی را دارد.

توصیف عینی باغ (وصف در لایه عینی)

به چندین فروغ و به چندین چراغ بیاراسته چون به نوروز ، باغ موضوع توصیف باغ است در وجه کمال آن که به بهار تشبیه می شود.

اشاره تشبیهی : (تشبیه در لایه مفهومی)

عمر کرد اسلام را آشکار بیاراست گیتی چو باغ بهار
تشبیه گیتی به باغ بهار وجه عینی ندارد و مفهومی است.

اشاره کنایی به باغ: (کنایه در لایه عینی)

به بالای ایوان او راغ نیست به پهنای میدان او باغ نیست (کنایه از وسعت بسیار زیاد باغ و عظمت کاخ)

اشاره تمثیلی به باغ: (لایه معنایی)

سخن هرچه گویم همه گفته اند بر باغ دانش همه رفته اند (باغ تمثیلی از عالم علم و دانش)

اشاره تمثیلی (لایه معنایی - عرفانی)

صوفی ای اندر باغ از بهر گشاد..... صوفیانه سر بر زانو نهاد (مثنوی)

برخی تمثیل‌ها در معناک آرمانی باغ یا عنصرک از آن

توانم مگر سایه‌ای ساختن بر شاخ آن سرو سایه فکن (دانش)

در این جا جایگاه اعلای دانش و وجه آرمانی آن را به سرو سایه فکن که از مهمترین عناصر باغ است مثال زده‌است.

دنبالهء تمثیل هاگ آرمانه

• ز فرّش جهان شد چو باغ بهار هوا پر ز ابر و زمین پر نگار
این بیت فرّ را که ودیعهء الهی است، عامل کمال و صورت آرمانی جهان (کنایه از ایرانزمین)
دانسته و تمثیل این صورت آرمانی باغ بهاری است.

یا:

ز ابر اندر آمد بهنگام، نم جهان شد به کردارِ باغ ارم
وجه کمال و زیبایی غایی جهان را در بهار دانسته و برای توصیف ان از تمثیل باغ ارم
استفاده می کند.

وجه تمثیلے باغ در فرهنگ ایرانے

سرزمین کمال و زیبایی
سرزمین حیات و زندگی
«نشانه بهشت در روی زمین»

شان متعالے مکانے باغ ایرانے

باغ مکان حضور و معرفت (صوفی و باغ)
باغ مکان تطهیر پادشاه (آیین)
باغ مکان جشنهای شاهانه (آیین)
باغ مکان کاشت درخت مقدس توسط موبد (صنوبر[سرو]، آیین)
(جشن در فارسی به معنی مراسم آیینی است و با بزم تفاوت دارد)

شواهد وجه تمثیلی باغ ایرانی

باغ و باغ بهار تمثیل زندگی و جوانی فرزانه:

فریدون فرزانه شد سالخورد به باغ بهار اندر آورد گرد

باغ تمثیل زندگی، سلامت و تعادل خرد و روان

(نماد وجوه متعالی « بهشت »)

نبینی بدان شهر بیمار کس یکی بوستان بهشت است و بس
ز بس باغ و ایوان و آب روان بر آمیخت گفتی خرد با روان

بسازید جایی چونان چون بهشت گل و سنبل و نرگس و لاله کشت

باغ تمثیلی از بهار و بهار تمثیلی از باغ

در بین تمام فصول باغ فقط با بهار نسبت دارد (بهاری بودن صفت اعتدال، کمال و بهشتی بودن)

« بیاراست گیتی چو باغ بهار »

بے باغی نشانہء مرگ و سوگوارک و نابودک

در مرگ ایرج

سپہ داغ دل، شاه با های و هوی
به روزی کجا جشن شاهان بدی
همان حوض شاهان و سرو سہی
هماسوخت باغ و همی خست روی
سوی باغ ایرج نهادند روی
وزان پیشتر بزمگاہان بدی
درخت گلفشان و بید و بھی
همی ریخت اشک و همی کند موی

در کشتن سہراب

از این چون بدیشان رسد آگهی
که بر کندم از باغ سرو سہی

باغ و شهر و شاه، در شاهنامه

www.tarikhmemari.ir

همزادک باغ با شهر و آبادانک

نابودک

بسی شارستان گشت بیمارستان
بسی بوستان نیز شد خارستان
بسا باغ کان رزمگاه منست
به هرسو نشان سپاه منست
نه اسپ و نه گنج و نه تاج و نه تخت
نه شاداب در باغ برگِ درخت

آبادانک

برآرم یکی شارستان فراخ
فراوان کنم اندر او باغ و کاخ
چو زین بگذری شهر بینی فراخ
همه گلشن و باغ و ایوان و کاخ

همزادک باغ با شهر و شاه

(در اساطیر ایران مفهوم سرزمین آرمانی دارند)

پراز باغ و میدان و ایوان و کاخ
به پهنای میدان او باغ نیست

یکی شهر دید اندر آن دژ فراخ
به بالای ایوان او راغ نیست

همه گلشن و باغ و ایوان و کاخ

یکی شارستان سازم ایدر فراخ

کش ایوانها سر به کیوان بود

همه گلشن و باغ و ایوان بود

زسعی میغ مدان و زمین شاه بیاب

تو این خرمی به دشت و به باغ

یکی بوستان بهشت است و بس

نبینی بدان شهر بیمار کس

بر آمیخت گفתי خرد با روان

زبس باغ و ایوان و آب روان

باغ مکان آیین

مکان تطهیر

سر و تن بشسته نهفته به باغ پرستنده با او ببردی چراغ

مکان امور حکومتی و نیز آیین های مقدس

بر آمد یکی فرد مهتر پرست به باغ از پی باژ و برسَم به دست

کاشت درخت و صنوبر

سه خورشید رخ را چو باغ بهشت که موبد چو ایشان صنوبر نکشت

مکان پیمان (امری مقدس) که با کاشت درخت تحکیم می شده است.

هم اندر زمان باز پیمان نوشت به باغ بزرگی درختی بکشت

(هم اندر زمان نامه پاسخ نوشت)

باغ مکان آینه

مکان جشن (جشن = مراسم آیینی و قربانی یا سوگواری)

به روزی کجا بزم شاهان بدی وزان پیش تر بزمگاهان بدی

به کاخ و به باغ و به ایوان اوی جهانی به شادی نهادند روی
یکی غلغل از باغ و ایوان بخاست که گفتی شب رستخیزاست راست

از ایوان سوی باغ رفتند باز سه هفته به شادی گرفتند ساز

بیاراست رامشگهی شاهوار شد ایوان به کردار باغ بهار

مکان سوگواری:

سپه داغ دل، شاه با های و هوی سوی باغ ایرج نهادند روی

.....

هماسوخت باغ وهمی خست روی همی ریخت اشک و همی کند موی

نسبت باغ ایرانی با بزم، رزم، و مدیریت سرزمین

خیز تا سوی باغ بشتابیم کز می و میوه اندر او سوراست

ترنج و سیب لب بر لب نهاده

چو در زرین صراحی لعل باده

ز نرگس وز بنفشه صحن خرگاه

گلستانی نهاده در نظر گاه

ز بس نارنج و نار مجلس افروز

شده در حقه بازی باد نوروز

از بزم خسرو در خمسه نظامی

وزان پیش تر بزمگاهان بدی

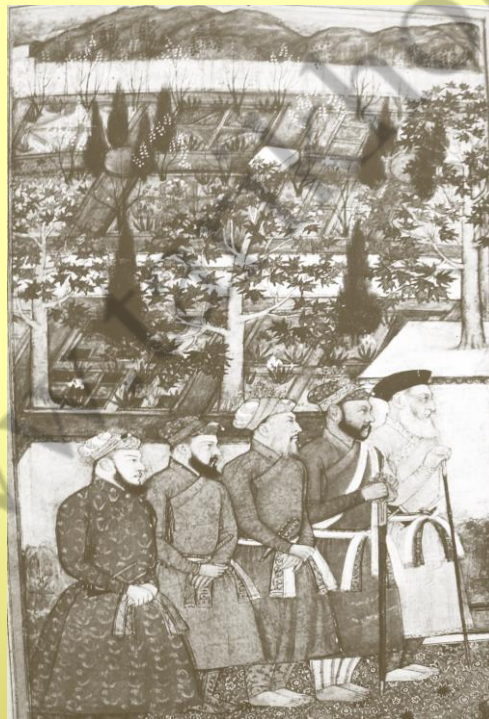
به روزی کجا بزم شاهان بدی

نسبت باغ ایرانی با بزم، رزم، و مدیریت سرزمین

هم اندر زمان باز پیمان نوشت: (شاه پیمانی سیاسی را در باغ نوشته است)

پادشاهان باستانی که کاخ‌هایشان در میان باغ بوده، کلیه امور حکومتی و مدیریت سرزمین و برنامه جنگ و یا صلح را در همین باغ‌های رتق و فتق می‌کرده‌اند.

سان دیدن از سران لشکر
و گاه گروهانی از لشگریان
در باغ مرسوم بوده است.

نسبت باغ ایرانی با بزم، رزم، و مدیریت سرزمین

باغ ایرانی بواسطه زیبایی بهشت آسا و مطلوبیت فضایش محل گذران غالب امور زندگانی بزرگان و شاهان بوده است.

و این تأکیدی است بر کمال حسن و زیبایی در باغ ایرانی

شان زیبا شناخته باغ ایران

باغ نشانه کمال و جوه جمالی است و به این واسطه غایت زیبایی هر چیز لطیف و جوان به باغ تشبیه می شود:

در داستان فریدون

که موبد چو ایشان صنوبر نکشت
سراپای پر بوی و رنگ و نگار
ز دینار و گوهر چو باغ بهار

سه خورشید رخ را چو باغ بهشت
بیاراسسته همچو باغ بهار
ابا یاره و طوق و با گوشوار

باغ تمثیل کمال زیبایے همچون « بهار »

باغبان را وقت میوه گوشها کر می شود

خیز تا سوی باغ بشتابیم کز می و میوه اندر او سور است

باغ بوقلمون لباس و شاخ بوقلمون نمای آب مروارید گون و ابر مروارید بار

تو این خرمی به دشت و به باغ ز سعی میغ میدان و ز یمین شاه بیاب

طراوتگر مجلس او طعنه زند باغ ارم را

به چندین فروغ و به چندین چراغ بیاراسته چون به نوروز ، باغ

جمعبنده وجه تمثیلے باغ در فرهنگ ایرانے

سرزمین کمال و زیبایی
سرزمین حیات و زندگی
«نشانه بهشت در روی زمین»

شان مکان متعالی باغ

مکان حضور و معرفت
مکان تطهیر (آیین)
مکان جشن (آیین)
مکان کاشت درخت سرو یا صنوبر توسط موبد (آیین)

نتیجهء معناشناختی باغ ایرانی

«باغ ایرانی شأنی وجودی و معرفتی داشته است»

۱- از شأن وجودی والا برخوردار بوده که همان زیبایی و حُسن است

۲- شأن وجودی حیثیت مکانی به باغ می‌داده، تا حد مکانی آیینی.

۳- به دلایل فوق، باغ ایرانی، دارای لایه‌های معنایی است و به این واسطه همزمان مکان

تماشا، نظاره و نظر و مکان جمع و جمعیت و حضور و «حضور» بوده است.

«فرد در محضر باغ حضور می‌یابد و باغ حضوری است در محضری متعالی»

*باغ به لحاظ عملکردی و نیز معنایی مکانی واسط

بین سفر و حضر نیز بوده است، که تعبیری این جهانی و در عین حال معنایی

دارد.

درس باغ ایران و تاریخ آن

www.tarikhomemari.ir

پایان بخش ۴

باغ ایران در ادبیات و شاهنامه